

Ralph Miliband

Staten och revolutionen

Denna artikel, som behandlar den ”proletära staten” (arbetarstaten), tar sin utgångspunkt i Lenins berömda arbete ”Staten och revolutionen”. Den publicerades första gången i den amerikanska tidskriften *Monthly Review*, april 1970. Den svenska översättningen, gjord av *Rut Jacoby*, har hämtats från Lennart Berntson (red), *Marxistisk statsteori* (1977).

I ljuset av den ryska revolutionens utveckling ställer Miliband en rad kritiska frågor, som rör den proletära diktaturens politiska innehåll, t ex dess relation till massorna, partiets ställning, arbetarmaktens politiska förmedling.

Miliband skrev en hel del om statsteori, särskilt den kapitalistiska staten. Viktigast är boken [Statsmakten i det kapitalistiska samhället](#) (1968).

Se även lästips på slutet.

MF

”Staten och revolutionen” uppfattas med rätta som ett av Lenins viktigaste verk. Boken behandlar frågor av yttersta vikt för socialistisk teori och praktik — frågor som inte förlorat betydelse, snarare tvärtom. Och som grundläggande formulering av den marxistiska teorin om staten har den, både före och särskilt efter bolsjevikernas maktövertagande — just för att den skrivits av Lenin — haft en ovanligt auktoritativ status för många generationer socialister. Detta kanske mest under senare år, eftersom dess bokstav och anda så lätt kan anföras mot de hyperbyråkratiska erfarenheter av regimer av sovjettyp liksom mot de officiella kommunistpartierna. Kort sagt, detta verk är av inre och yttre skäl — verkligen en av det marxistiska tänkandets ”heliga texter”.

”Heliga texter” är dock främmande för marxismens anda, eller borde åtminstone vara det; och detta är i sig orsak nog för att utsätta ”Staten och revolutionen” för en kritisk granskning. Men det finns också ett annat och mer specifikt skäl till att göra en sådan analys — och det är, att detta verk av Lenin inom den marxistiska traditionen anses lämna en teoretisk och även praktisk lösning till den så viktiga frågan om socialistiskt maktutövande. Min tolkning av boken leder mig till att föreslå, vad det nu kan vara värt, en rätt annorlunda slutsats: ”Staten och revolutionen” löser långt ifrån de problem som den behandlar, utan understryker endast problemens komplexitet och betonar något som erfarenheterna från ett halvt sekel ofta — och tragiskt har bekräftat, nämligen att det socialistiska maktutövandet förblir marxismens akilleshäla. Därför får en kritisk granskning av ”Staten och revolutionen” inte saknas under detta år som kommer att ägnas åt så mycken berättigad hyllning av Lenins geni och insatser. Ty det är bara genom att frilägga bristerna och svagheter i dess argumentation som diskussionen om socialismens grundläggande problem kan främjas.

Grundtanken på vilken hela Lenins argumentation vilar, och till vilken han återkommer gång på gång, härstammar från Marx och Engels. Det är tesen, att medan alla tidigare revolutioner har förstärkt statsapparaten ”kan arbetarklassen inte endast lägga beslag på statsapparaten och använda den för sina egna syften” utan måste istället slå sönder och förstöra denna apparat. Den oerhörda vikt som Lenin fäster vid denna tanke har ofta ansetts tyda på att meningen med ”Staten och revolutionen” är att ställa våldsamt revolution mot ”fredlig övergång”. Så är det inte. Motsättningen är visserligen viktig, och Lenin trodde verkligen (för övrigt mycket mera kategoriskt än Marx) att den proletära revolutionen endast kunde uppnås med våldsamma medel. Men som den italienske marxisten Luccio Colletti nyligen har framhållit, ”riktas

Lenins polemik inte mot dem som avstår från att söka gripa makten. Objektet för Lenins angrepp är inte reformismen. Tvärtom, det riktas mot dem som önskar överta statsmakten men som inte samtidigt strävar efter att krossa den gamla staten.”¹ ”Tvärtom” i ovanstående citat är för starkt. Lenin argumenterar också mot reformismen. Men det är helt och hållet sant att hans huvudpoäng i ”Staten och revolutionen” är att angripa och förkasta varje föreställning om en revolution som inte tolkar Marx bokstavligt när han hävdar att den borgerliga staten måste krossas.

Den självklara och viktiga frågan som då uppstår är, vilken slags postrevolutionär stat som skall ersätta den krossade borgerliga staten. För det är naturligtvis en av marxismens grundpelare — och där marxismen på ett grundläggande sätt skiljer sig från anarkismen — att medan proletariats revolution måste krossa den gamla staten, så avskaffar den inte staten som sådan: en stat fortsätter att existera, och kommer även att existera en lång tid framöver, även om den omedelbart börjar att vittra bort. Vad som är mycket anmärkningsvärt med Lenins svar på frågan om den post-revolutionära staten är, hur långt han för begreppet om statens ”bortvittring” i ”Staten och revolutionen” — så långt faktiskt, att staten, dagen efter revolutionen, inte bara har *börjat* vittra bort utan redan befinner sig i ett *stadium av avancerat sönderfall*.

Detta innebär inte — vilket omedelbart bör påpekas att den revolutionära makten skall vara svag. Tvärtom understryker Lenin upprepade gånger att den verkligen måste vara mycket stark, och att den måste förbli stark under en längre tidsperiod. Vad detta betyder är att denna makt inte utövas av staten i ordets vanliga bemärkelse, dvs som ett separat och distinkt maktorgan — oavsett hur ”demokratisk” den än må vara; men att ”staten” har förvandlats från en ”stat av byråkrater” till en ”stat av beväpnade arbetare”. (s 125)* Detta, påpekar Lenin, är ”icke desto mindre en statsapparat” men ”i skepnad av beväpnade arbetare som övergår till en milis som omfattar hela befolkningen” (s. 129) Igen, ”alla medborgare förvandlas till löneanställda hos staten, som består av beväpnade arbetare” (s 130) och förtydligar han, ”staten är proletariats, beväpnad och organiserad som härskande klass” (s 84): Identiska eller liknande formuleringar återfinns i hela boken.

I ”Den proletära revolutionen och renegaten Kautsky”, som skrevs efter bolsjevikernas maktövertagande, förkastade Lenin emfatiskt Kautskys åsikt, att en klass ”endast kan dominera, men inte regera”. ”Det är också helt och hållet fel”, skrev Lenin, ”att påstå att en klass inte kan regera. En sådan absurditet kan endast uttalas av en parlamentarisk idiot som inte ser annat än borgerliga parlament, som inte har märkt annat än ”regerande partier”.² ”Staten och revolutionen” är just uppbyggd på tanken att proletariats *kan* ”regera” och inte bara ”dominera”, och att det måste göra det om proletariats diktatur skall kunna bli mer än ett slagord. ”Revolution”, skriver Lenin också, ”får inte bestå i att den nya klassen kommanderar och regerar medelst den gamla statsapparaten utan i att denna klass krossar denna apparat och kommanderar och regerar medelst en ny apparat. Kautsky suddar ut denna marxismens grundläggande tanke, eller också har han absolut inte förstått den.” (s 149). Den nya ”apparaten”, som den beskrivs i ”Staten och revolutionen” är en stat av beväpnade arbetare. Vad som menas är tydligen oförmedlat klasstyre, en tanke som är mycket närmare besläktat med anarkismen än med marxismen.

Detta måste förtydligas. Men vad som är slående med ”Staten och revolutionen” är *hur lite* som måste förtydligas, vilket jag nu ämnar visa.

¹ Colletti, Lucio ”Power and democracy in socialist society” i *New Left Review* nr 56, s 19

* Alla citat från ”Staten och revolutionen” är hämtade ur TEMA-utgåvan från 1964. Rabén-Sjögrens förlag. (Ystad 1964)

² Lenin, V. I. *The proletarian revolution and the renegade Kautsky* (London 1941) s 24. Kursiv i texten. [på svenska: [Den proletära revolutionen och renegaten Kautsky](#)]

Lenin angriper kraftigt anarkisterna och insisterar på nödvändigheten av att bevara staten under tiden för proletariats diktatur. ”Vi är inte utopister”, skriver han, vi drömmer inte om att *genast* kunna göra oss av med varje slags styrelse, varje slags underordnande.” (s 65). ”Men”, fortsätter han sen, ”man skall underordna sig alla exploaterades och arbetandes väpnade förtrupp-proletariatet. Man kan och måste börja *genast* från i dag till i morgon att ersätta statsämbetsmännens specifika ”överhet” med ”uppsyningsmännens och bokhållarnas” enkla funktioner vilka redan nu fullständigt motsvarar vanliga stadsbors utvecklingsnivå och mycket väl kan utföras för en arbetarlön. Vi, arbetarna, skall själva organisera storproduktionen utgående från det, som kapitalismen redan skapat. Vi stödjer oss härvid på vår egen arbetserfarenhet och skapar den strängaste järndisciplin, som de beväpnade arbetarnas statsmakt understödjer. Vi kommer att reducera statstjänstemännen till blotta verkställare av våra uppdrag, till ansvariga, avsättliga, blygsamt avlönade ”uppsyningsmän och bokhållare” (naturligtvis med hjälp av tekniker av alla slag, arter och grader).” (s 66)

Uppenbarligen fortsätter alltså något slags ämbetsmannakår att existera, och lika klart fungerar den under de beväpnade arbetarnas stränga och kontinuerliga bevakning och kontroll; ämbetsmännen är, som Lenin upprepade gånger påpekar, alltid avsättliga. I denna mening har byråkraterna inte helt och hållet avskaffats; men de har, reducerats till rollen av helt underordnade verkställare av folkets vilja, så som den uttrycks av de väpnade arbetarna.

Beträffande den gamla statsapparats andra viktiga institution, den stående armén, så har den ersatts — som framgår av tidigare citat — av beväpnade arbetare som övergår till en milis som omfattar hela befolkningen.

Två institutioner, som Lenin betecknar som ”mycket typiska” för den borgerliga statsapparaten, har man alltså tagit itu med på ett radikalt sätt: den ena, byråkratin, har drastiskt skurits ner i storlek, och det lilla som återstår har helt underkuvats genom direkt folklig bevakning med rätt till omedelbart avsättande; medan den andra, den stående armén, helt och hållet har avskaffats.

Ändå, understryker Lenin, har den centraliserade staten inte avskaffats. Men den tar formen av ”frivillig centralism, av en kommunernas frivilliga förening till nation, av de proletära kommunernas frivilliga sammansmältning i syfte att krossa det borgerliga herraväldet och den borgerliga statsapparaten”. (s 71).

Även här avser den självklara frågan *institutionerna* genom vilka proletariats diktatur kan uttryckas. Ty Lenin talar i ”Staten och revolutionen” om ”ett gigantiskt utbyte av ett slags institutioner mot institutioner av principiellt annat slag.” (s 57). Men ”Staten och revolutionen” säger egentligen förutom några korta referenser till arbetarnas- och soldatdeputerades sovjet, mycket lite om institutioner.

Lenin sparar en av sina mest välvalda epitet för en form av representativ institution: ”borgarsamhällets fala och ruttna parlamentarism.” (s 64). Men utvägen ur parlamentarismen består naturligtvis inte i att avskaffa de representativa institutionerna och valprincipen, utan i att förvandla de representativa institutionerna från praktkvarnar till ”arbetande institutioner” (s 62).

Institutionerna som omfattar denna princip är, som redan påpekats, sovjeterna. Vid ett ställe talar Lenin om att ”organisera de beväpnade massorna i stil med arbetar- och soldatdeputerades sovjet...” (s 117) och vid ett annat ställe om att ”alla” medborgare förvandlas till arbetare och tjänstemän i ett stort ”syndikat”, nämligen i hela staten, samt att detta syndikats hela arbete fullständigt underordnas en verkligt demokratisk stat, en stat av arbetar- och soldatdeputerades sovjet.” (s 126). Den tredje referensen är i form av en fråga: ”Kautsky utvecklar ”vidskeplig vörndnad” för ”departementen”, men varför kan de inte ersättas med, låt oss säga, fackmannakommissioner vid arbetar- och soldatdeputerades sovjet, som helt och hållet har makten i sina händer?” (s 148). Det måste emellertid påpekas att sovjeterna ”helt har makten i sina händer” i förhållande till de ”kommissioner” om vilka

Lenin talar. Men de deputerade kan naturligtvis alltid avsättas av de som valt dem; ”representationen” måste här tolkas så att den fungerar inom de snäva gränser det folkliga styret satt.

”Staten”, om vilken Lenin talar i ”Staten och revolutionen” är alltså en stat, där den stående armén har upphört att existera; där resterna av byråkraterna helt har underordnats de beväpnade arbetarna; och där dessa beväpnade arbetares representanter på samma sätt är underordnade dem. Det är denna ”modell” som synes göra mitt tidigare påstående berättigat, att ”staten” som uttrycker proletariats diktatur, redan dagen efter revolutionen befinner sig i ett stadium av långt gånget sönderfall.

Härav uppstår en mängd problem; och en realistisk bedömning av boken kan inte bortse ifrån det faktum att dessa helt och hållet negligeras i ”Staten och revolutionen”.

Det första av dessa problem är problemet om *politisk förmedling* av den revolutionära makten. Med det menar jag att proletariats diktatur självfallet inte kan tänkas utan åtminstone en viss grad av politisk artikulation och ledarskap, vilket förutsätter politisk organisation. Men, med hänsyn till Lenins tänkande, är det sannerligen anmärkningsvärt att den politiska dimensionen — som annars upptar en så central plats — partiet — ägnas så lite uppmärksamhet i ”Staten och revolutionen”.

Det finns tre referenser till partiet i boken, varav två inte har någon direkt anknytning till frågan om proletariats diktatur. En av dessa är en kommentar i förbigående rörande nödvändigheten för partiet att engagera sig i kampen ”mot religionen som fördummar folket”. (s 99). Den andra, likaså i förbigående, noterar att ”vid revideringen av vårt partis program måste man ovillkorligen beakta Engels' och Marx' råd för att komma sanningen närmare, för att återupprätta marxismen genom att rensa den från förvrängningar och för att säkrare inrikta arbetarklassens kamp för sin befrielse.” (s 86). Den tredje och mest relevanta referensen lyder: ”Genom att fostra arbetarnas parti fostrar marxismen proletariats förtrupp, som är i stånd att övertaga makten och *leda hela folket till socialismen*, att inrikta och organisera det nya systemet, att vara lärare, ledare och anförare för alla arbetande och exploaterade vid ordnandet av deras samhällsliga liv utan bourgeoisin och mot bourgeoisin.” (s 38).

Det framgår inte helt klart ur detta stycke om det är proletariats som är i stånd att övertaga makten, leda, inrikta, organisera m m; eller om det är proletariats förtrupp dvs arbetarnas parti som är utsett därtill. Båda tolkningarna är möjliga. Vid den första lämnas frågan om det politiska ledarskapet helt åt sidan. Man kan erinra om att detta även gjordes av Marx i dennes skrifter om Pariskommunen och proletariats diktatur. Men jag anser att denna fråga inte kan förbises vid diskussionen om revolutionär maktutövning om man inte tillgriper en teori om spontanism, vilket skulle innebära att problemet snarare undveks än löstes.

Den andra tolkningen, å andra sidan, som stämmer bättre överens med allt vi vet om den betydelse som Lenin tillskrev partiet, tjänar endast till att resa frågan utan att ta itu med den. Frågan är självfallet fullständigt grundläggande för hela betydelsen av begreppet proletariats diktatur: vad är relationen mellan proletariats, vars diktatur revolutionen skall upprätta, och partiet, som fostrar, leder, organiserar m m? Det är bara om man förutsätter en symbiotisk, organisk relation mellan de två, som frågan helt försvinner; men medan en sådan relation mycket väl kan ha funnits mellan bolsjevikernas parti och det ryska proletariats månaderna innan Oktoberrevolutionen — dvs när Lenin skrev ”Staten och revolutionen” — så hör antagandet att detta slags relation kan ses som en automatisk och permanent faktor hemma i maktens retorik, inte i dess verklighet.

Oavsett om det är partiet eller proletariats som ovan utses till att leda hela folket till socialismen, betonade Lenin naturligtvis partiets centrala roll efter det att bolsjevikerna hade gripit makten. Och 1919 underströk han vikten av partiets oinskränkta ledarskap. Då sade han: ”Ja, partiets diktatur! Vi står fast och kan inte lämna denna position, för detta är partiet som

under årtiondenas lopp har tillkämpat sig ställningen som hela fabriks- och industriproletariatets förtrupp.” Ja, t o m ”arbetarklassens diktatur är genomförd av bolsjevikpartiet som sedan 1905 eller tidigare har varit ett med hela det revolutionära proletariatet.”³ Senare, som E. H. Carr också noterar, beskrev Lenin försöket att skilja mellan klassdiktatur och partidiktatur som ett bevis för en ”otrolig och invecklad tankeförvirring”⁴ och 1921 påstod han bryskt och öppet vid kritiken från Arbetarnas opposition att ”proletariatets diktatur är omöjlig utom genom det kommunistiska partiet.”⁵

Detta må väl ha varit så, men det är uppenbarligen en helt och hållet annorlunda ”modell” för revolutionärt maktutövande än den som presenteras i ”Staten och revolutionen”, och en som grundläggande förändrar tolkningen av ”proletariatets diktatur”. I varje fall tillspetsar den på det yttersta frågan om relationen mellan det härskande partiet och proletariatet. Det är inte ens själva *partiet* som det är frågan om här, utan snarare partiets *ledning* i enlighet med den dynamik som Trotskij profetiskt skisserade efter splittringen av den ryska socialdemokratin i bolsjeviker och mensjeviker, nämligen att ”till en början ersätter partiorganisationen hela partiet; sen ersätter centralkommittén organisationen; och till sist ersätter en ensam ”diktator” centralkommittén.”⁶

Under en tid efter revolutionen kunde Lenin tro och påstå att det inte fanns någon motsättning mellan proletariatets diktatur och partiets diktatur; och Stalin gjorde senare detta påstående till bas och legitimering för sitt egna totala maktutövande. I Lenins fall finns det få saker som är så betydelsefulla som mått på hans storhet som det att han, medan han var vid makten, kom att ifrågasätta denna identifikation, och att han blev besatt av tanken att den inte bara kunde tas för given. Liksom sina efterträdare kunde han ha försökt att för sig själv dölja klyftan mellan detta påstående och verkligheten. Att han inte gjorde detta, och att han dog som ”en djupt oroad människa”⁷ är inte en oviktig del av hans kvarlåtenskap, även om det knappast är den delen som kommer att framhållas, än mindre hyllas i den bolsjevikiska revolutionens hemland.

Denna förvandling av proletariatets diktatur — så som den framställs i ”Staten och revolutionen” — till partiets eller snarare partiledarnas diktatur, är det naturligtvis mycket frestande att tillskriva de särskilda förhållandena i Ryssland efter 1917 — efterblivenhet, inbördeskrig, utländsk intervention, förstöring, massfattigdom, uppgivenhet, och det faktum att andra länder inte följt efter i revolutionens spår.

Denna frestelse, tycker jag, borde motstås. Naturligtvis var de svåra förhållandena, som bolsjevikerna hade att brottas med, både verkliga och nedbrytande. Men jag skulle vilja anföra att dessa förhållanden endast försvårade — visserligen i en avsevärd utsträckning — det problem som ändå finns inneboende i begreppet proletariatets diktatur. Problemet uppstår eftersom diktaturen, även under de mest gynnsamma förhållandena, inte går att förverkliga utan politisk förmedling. Och när man, vilket är nödvändigt, i ”modellen” inför tanken om politisk förmedling, så påverkas på ett minst sagt avgörande sätt modellens karaktär. Detta är särskilt fallet om politisk förmedling tänks i termer av en-parti-styre. Ty ett sådant styre gör det mycket svårare, kanske t o m omöjligt, att institutionalisera vad som vagt kan kallas socialistisk pluralism, även om ”demokratisk centralism” skulle tillämpas mycket mera flexibelt än någonsin hittills varit fallet. Detta är ovanligt svårt att uppnå och kan även vara omöjligt i de flesta revolutionära situationer. Men det är lika bra att inse, att om inte lämpligt

³ Carr, E. H. *The Bolshevik Revolution 1917-23* (London 1960), vol. I, s 230

⁴ *ibid.* s 230

⁵ Daniels, Robert V. ”The state and revolution: A Case study in the Genesis and Transformation of Communist Ideology” i *The American Slavic and East European Review* (Februari 1953), vol. 12, nr 1, s 24

⁶ Deutscher I. *The Prophet Armed. Trotsky: 1879-1921.* (London 1954) s 90. [på svenska: [Den väpnade profeten](#)]

⁷ Se t ex Lewin, M. *Lenin's last struggle* (London 1969) [på svenska: [Lenins sista strid](#)]

utrymme ges för *alternativa* uttrycksformer och politisk artikulation, vilket idén om en-parti-styre definitionsmässigt utesluter, förblir allt tal om socialistisk demokrati bara luft. En-parti-styre förutsätter en odelad, revolutionär, proletär vilja av vilken det är det naturliga uttrycket. Men detta är inte något rimligt postulat på vilket man kan bygga ”proletariatets diktatur”. Inte i något samhälle, hur det än är skapt, finns det en enda odelad folklig vilja. Det är just därför som problemet med politisk förmedling uppstår. Problemet behöver inte anses olösligt, men dess lösning kräver, åtminstone till en början, att man inser att det är ett problem.

Frågan om partiet för oss emellertid tillbaka till frågan om staten. När Lenin sade att proletariatets diktatur var omöjlig i Rysslands fall utom genom det kommunistiska partiet, så implicerade han också att partiet måste göra sin vilja gällande och säkra sin dominans över de institutioner, som i ”Staten och revolutionen” hade utsetts till att representera de väpnade arbetarna. 1921 noterade han att ”som regerande parti kunde vi inte undvika att slå samman Sovjetstatens ledande personligheter med partiets — hos oss är de sammanslagna och kommer att så förbli.”⁸ I en av sina sista artiklar i Pravda, skriven tidigt 1923, föreslog han också att ”den flexibla föreningen av sovjetstat- och partielement” som varit ”en källa till jättelik styrka” i utrikespolitiken ”kommer att vara lika mycket på sin plats (t o m mer på sin plats) om den tillämpas på hela vår statsapparat.”⁹ Men detta innebär att om partiet måste vara starkt, så måste även staten som tjänar som dess styrningsinstrument vara stark. Och faktiskt, så tidigt som i mars 1918 sade Lenin att ”i nuvarande läge stödjer vi oförbehållsamt staten”; och till frågan som han själv ställde: ”När kommer staten att börja dö bort?” gav han svaret: ”Vi kommer att hinna ha mer än två kongresser innan vi kan säga: se hur vår stat dör bort. Innan dess är det för tidigt. Att proklamera statens bortdöende i förväg vore att göra våld på det historiska perspektivet.”¹⁰

I en mening är detta fullständigt i överensstämmelse med ”Staten och revolutionen”; men i en annan, viktigare, mening är det inte. Det överensstämmer såtillvida att Lenin alltid föreställde sig existensen av en stark makt efter revolutionen. Men det stämmer inte överens i meningen att han även i ”Staten och revolutionen” föreställde sig att denna makt skulle utövas, inte av staten som den vanligtvis uppfattas, men av en ”stat” av väpnade arbetare. Klart är i varje fall att staten om vilken han talade efter revolutionen inte var den stat om vilken han talade när han skrev ”Staten och revolutionen”.

Även här tror jag att det är otillräckligt att helt enkelt tillskriva bristen på överensstämmelse de särskilda ryska förhållanden som bolsjevikerna konfronterades med. Ty det förefaller mig som om det slaget av fullständig förmedlat folkligt styre som Lenin beskriver i sitt verk, oavsett under vilka förhållanden revolutionen sker, faktiskt tillhör en rätt avlägsen framtid i vilken, som Lenin själv uttrycker det ”behovet av våld mot människorna, av att en människa underordnas en annan, att en del av befolkningen underordnas en annan del, helt kommer att försvinna, eftersom människorna kommer att vänja sig vid att iakttaga de elementära reglerna för samliv, att iakttaga dem utan våld och utan underkastelse.” (s 115). Fram till dess fortsätter staten att existera, men det är troligtvis inte frågan om den slags stat om vilken Lenin talar i ”Staten och revolutionen”; det är en stat om vilken man inte behöver använda citationstecken.

Så som Lenin behandlar frågan, åtminstone i ”Staten och revolutionen”, ställs två ”modeller” av staten emot varandra med skarp kontrastering: antingen är det den ”gamla staten” med dess repressiva militär-byråkratiska apparat, dvs den borgerliga staten; eller annars är det ”övergångsstaten” med proletariatets diktatur, vilken som jag förfäktat, knappast är en stat alls. Men om, som jag tror, denna senare statstyp dagen efter revolutionen och för en lång period

⁸ Carr op. cit. s 223

⁹ ibid. s 224

¹⁰ ibid. s 246

framöver representerar en genväg som verkligheten inte tillåter*, då tjänar Lenins formuleringar snarare att undvika än att bemöta den grundläggande frågan som är kärnan i socialismen, nämligen vilken slags stat utan citationstecken som är kongruent med socialistiskt 'maktutövande.

I detta hänseende måste det sägas att Marx' och Engels' arv är något mera osäkert än vad Lenin utgår ifrån. Både Marx och Engels upplevde utan tvekan att en av den proletära revolutionens huvuduppgifter, jag t o m *huvuduppgiften*, var att "krossa" den gamla staten; och det är också helt sant att Marx om Kommunen sade att "den politiska formen äntligen upptäckts där arbetets ekonomiska frigörelse kan utarbetas."¹¹ Men det är inte utan betydelse att notera att Marx också, tio år efter Kommunen skrev, att "helt bortsett från det faktum att Kommunen var en stads uppror under exceptionella förhållanden, så var majoriteten i Kommunen på intet sätt socialistisk och heller inte kunde vara det."¹² Naturligtvis beskrev Marx heller aldrig Kommunen i termer av proletariatets diktatur. Endast Engels gjorde det i 1891 års förord till "The Civil War in France"; "Under senare tid har den socialdemokratiska filistern återigen fyllts av en nyttig skräck vid orden: Proletariatets diktatur. Nåväl, mina herrar, vill ni veta hur denna diktatur ser ut? Se på Pariskommunen. Det var Proletariatets diktatur."¹³ Men samma år, 1891, skrev Engels också i sin "Kritik av utkastet till Erfurt-programmet" att "om något står höjt över allt tvivel, så är det att vårt parti och arbetarklassen kan komma till makten endast under den demokratiska republikens form. Denna är rent av den specifika formen för proletariatets diktatur, vilket redan den stora franska revolutionen har visat..." (citerat av Lenin i "Staten och revolutionen" (s 92). Lenin kommenterar: "Engels upprepar här i särskilt utmejslad form den grundidé som likt en röd tråd går genom alla Marx' verk, nämligen att den demokratiska republiken är den genaste tillfartsvägen till proletariatets diktatur." (s 92) Men "den genaste tillfartsvägen" är inte "den specifika formen"; och det kan ifrågasättas om idén om den demokratiska republiken som den genaste tillfartsvägen till proletariatets diktatur är en grundidé som likt en röd tråd går genom alla Marx' verk. Engels skrev också i förordet till "The Civil War in France" att staten "i bästa fall är ett ont, som det i kampen om klassherraväldet segrande proletariatet får i arv och vars *sämsta sidor* det, lika litet som Kommunen, kan låta bli att så snart som möjligt beskära, till dess att ett under nya, fria samhällsförhållanden uppväxt släkte skall bli i stånd att kasta av sig hela den statliga bråten." (citerat av Lenin i "Staten och revolutionen" (s 103, min kursivering).

Det är på grundval av dylika textstycken som mensjevnikledaren Julius Martov efter den bolsjevnikiska revolutionen, i Kautskys efterföljd, skrev att Engels, när han talade om proletariatets diktatur inte använde uttrycket "för att beskriva en *regeringsform* utan för att beteckna statsmaktens *sociala struktur*."¹⁴

Detta förefaller mig vara en vantolkning av såväl Engels som Marx. Ty dessa båda ansåg helt bestämt att proletariatets diktatur inte bara innebar "statsmaktens sociala struktur" utan även och uttryckligen "en *regeringsform*"; och Lenin står dem mycket närmare när han i "Staten och revolutionen" talar om "ett gigantiskt utbyte av ett slags institutioner mot institutioner av principiellt annat slag." (s 57)

Poängen är emellertid att även om man tar full hänsyn till vad Marx och Engels har att säga om Kommunen, så lämnade de dessa "institutioner av principiellt annat slag" att utarbetas av

* Detta kan behöva förklaras i meningen att: dagen efter revolutionen synes problemen ofta ha försvunnit. De verkliga problem uppenbarar sig ytterligare en dag senare och dagen därpå, när den första entusiasmen har lagt sig och jättelika nya problem och faror måste konfronteras.

¹¹ Marx, K. *The civil war in France* i *Selected Works* (Moskva 1950), vol I, s 473

¹² K. Marx till F. Domela-Nieuwhuis, 22 februari, 1881 i Marx and Engels. *Selected Correspondence* (Moskva 1953) s 410

¹³ *Selected Works* op. cit. vol. I s 440

¹⁴ Martov, J. *The state and the Socialist Revolution* (New York 1938) s 41

kommande generationer; och likaså gjorde Lenin trots ”Staten och revolutionen”.

Detta minskar dock inte verkets betydelse. Trots alla frågor som boken lämnar obesvarade, har den ett budskap vars vikt tidens gång endast ytterligare bevisat: det är att socialismen är ett antibyråkratiskt projekt och att i dess kärna finns visionen om ett samhälle där ”för första gången i de civiliserade samhällenas historia befolkningens massa höjer sig till *självständigt* deltagande, inte bara i omröstningar och val, utan också i den *dagliga förvaltningen*. Under socialismen skall alla förvalta i tur och ordning och kommer snart att vänja sig vid ingen förvaltar.” (s 151). Detta var också Marx' vision, och en av ”Staten och Revolutionens” historiska förtjänster är att återföra denna vision till dess rättmätiga plats på den socialistiska dagordningen. Dess andra historiska förtjänst är att den understryker att detta inte får tillåtas att förbli en avlägsen, skimrande förhoppning som tryggt kan lämnas åt sidan idag; dess aktualisering måste uppfattas som en omedelbar del av den revolutionära teorin och praktiken. Jag har här framhållit att Lenin i ”Staten och revolutionen” i hög grad överskattade sannolikheten av statens ”bortdöende” i varje tänkbar post-revolutionär situation. Men det kan mycket väl vara så att förenandet av denna slags överskattning med socialistiskt tänkande är nödvändigt för att kunna höja sig över den grå och byråkratiska ”praktikalitet” vilken så djupt har infekterat den socialistiska erfarenheten de senaste femtio åren.

Lästips

Miliband förde även en debatt om den kapitalistiska staten med bl a Nicos Poulantzas, se samlingen [Poulantzas, Miliband och Laclau: Debatt om den kapitalistiska staten](#).